

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het gezag van de rechter als werkzaam mechanisme?

Boone, M.M.

Citation

Boone, M. M. (2023). Het gezag van de rechter als werkzaam mechanisme? *Rechtstreeks*, 2023(1 - Vertrouwen in de rechtspraak), 10-12. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3656579>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3656579>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het gezag van de rechter als werkzaam mechanisme?

Miranda Boone

Aan de *Schetsjes uit de rechtbank*, een boekje dat ik kreeg overhandigd op het op 9 maart bij de Hoge Raad georganiseerde congres over maatschappelijk effectieve rechtspraak, zou ik er zo enkele kunnen toevoegen. Een observatie die ik lang geleden deed bij de rechtbank Rotterdam voor een studie naar rechterlijke bemoeienis met de tenuitvoerlegging van sancties bijvoorbeeld. Een vechtpartijtje tussen twee kinderen op het schoolplein was uitgemond in een slaande ruzie tussen hun ouders. Resultierend in een paar flinke klappen en een gescheurde jas. Tijdens de zitting werden nog wat hatelijkheden uitgewisseld, maar uiteindelijk gaven beide ouders er blijk van het vervelend te vinden elkaar noodgedwongen te negeren rondom het schoolplein en daarmee als slecht voorbeeld te functioneren voor hun kinderen. De rechter stuurde slachtoffer en verdachte de rechtszaal uit. 'Als u elkaar nu de hand schudt en meneer betaalt nog 100 euro voor de jas van mevrouw dan lijkt me de zaak opgelost. En anders zie ik u wel terug.'

Een mooi staaltje maatschappelijk effectieve rechtspraak avant la lettre, zou ik zeggen. Ik kan er nog vele aan toevoegen. Ook afkomstig uit de penitentiare rechtspraak, waar ik als lid van de beroepscommissie jarenlang met bewondering heb gadeslagen hoe échte rechters binnen een mum van tijd en in heldere taal het conflict tussen gedetineerde en directeur konden

ontleden en dan soms ook maar direct met een concrete, onconventionele oplossing kwamen. Maar ik heb ook vaak frustratie gevoeld als een uitspraak het juridisch geschil niet oversteeg. Een straf die het onderliggende probleem alleen zou verergeren. Een beschamend lage financiële vergoeding voor een onterecht verblijf in een isoleercel dat veel schade had berokkend.

Wat ik met deze inleiding maar wil zeggen: ik zie het belang van rechtspraak die aan het juridisch conflict onderliggende problemen probeert op te lossen. En ik heb ook gezien dat juist rechters dat soms heel goed kunnen.

Sinds ongeveer 2010 staat de maatschappelijke relevantie hoog op de agenda van de rechtspraak. Sinds 2016 doelt de term maatschappelijk effectieve rechtspraak meer concreet op allerlei initiatieven met laagdrempelige, toegankelijke rechtspraak waarin wordt geprobeerd 'problemen van mensen in de samenleving écht op te lossen'. Het enthousiasme voor deze vorm van rechtspraak bleek groot tijdens het voornoemde congres. Er werden veel wervende woorden gesproken door onder andere minister Weerwind, de president van de Hoge Raad De Groot en de voorzitter van de regiegroep innovatie De Lange. In de sessies werden aansprekende voorbeelden genoemd van zaken waarin rechterlijke bemoeienis een

positief effect leek te hebben gehad op problemen waarmee rechtszoekenden worstelen. De kritisch-constructieve noties van de Nationale ombudsman in de slotsessie kregen echter een minder enthousiast onthaal. Hij vroeg zich bijvoorbeeld af waarom het rechters moeten zijn die zich met het oplossen van deze maatschappelijke problemen bezighouden. En of de kleinschalige wijze waarop dit plaatsvindt wel daadwerkelijk zoden aan de dijk zet bij het oplossen van de grote sociale en individuele problemen die in dit soort zaken aan de orde zijn.

Toch is er alle reden ook kritische opmerkingen over de veranderende rol van de rechter in de samenleving serieus te nemen. In de gefragmenteerde en gepolariseerde samenleving van vandaag de dag, is de rol van de rechtspraak en hoe deze wordt gezien door verschillende groepen in de samenleving van niet te onderschatten betekenis. Terecht bracht de Nationale ombudsman dan ook de effectiviteit van de projecten ter sprake. Uit overkoepelend onderzoek van Marseille naar de evaluaties van vijf projecten komt nog geen optimistisch beeld naar voren. De beoogde doelen zijn vaak matig geoperationaliseerd, waardoor het ook lastig is goed evaluatieonderzoek te doen. Het ontbreekt bovendien vaak aan cruciale informatie (gebruikersperspectieven bijvoorbeeld), onderzoekdesigns waarmee je daadwerkelijk effect kan meten (zoals experimenten) en aan voldoende massa.¹ Het ontbreekt ook nog vaak aan goede theorie. Hoewel uit buitenlands onderzoek blijkt dat juist de rol van de rechter bij het succes van probleemoplossende rechtspraak

cruciaal is,² weten we nog weinig over hoe dat dan precies werkt. Waarom zou nu juist de rechter in staat zijn een bijdrage te leveren aan het oplossen van de complexe problematiek die ten grondslag ligt aan de juridische conflicten die hem of haar worden voorgelegd? Volgens onderzoek van Grootelaar en collega's draagt 'het gezag van de rechter' in belangrijke mate bij aan het conflictoplossend vermogen van de regelrechter. Dat de rechter uiteindelijk ook gewoon zelf een beslissing kan nemen, maakt dat deze veel sturend kan optreden dan bijvoorbeeld een mediator.³ Doornbos en Hanoeman noemen nog de onafhankelijkheid en het ontbreken van organisatiebelang als verklarend mechanisme.⁴ Alleen door deze en andere hypothesen systematisch te testen⁵ kunnen we theorieën ontwikkelen die een brug vormen naar generalisatie en bredere toepassing van projecten.

Meer nog dan naar de effectiviteit van het conflictoplossend vermogen van de rechtspraak, is het van belang kritisch te kijken naar de consequenties van de veranderende rol van de rechter voor de (gepercipieerde) legitimiteit van de rechtspraak. Hoewel de projecten die tijdens

¹ B. Marseille, 'Hoe succesvol zijn de experimenten ter realisering van maatschappelijk effectieve rechtspraak', *Rechtstreeks* 2022/3.

² Bijvoorbeeld: Berman & Feinblatt, *Good Courts. The case for problem solving justice*, New York: New Press 2005.

³ H. Grootelaar, D. Schelfhout & I. van Duijneveldt, *Evaluatie Rotterdamse Regelrechter en Haagse Wijkrechter* (Research Memorandum Rechtspraak), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2020, p. 102-103.

⁴ N. Doornbos & R. Hanoeman, *De persoon achter het dossier. Werkwijze en resultaten van de Wijkrechtbank Eindhoven* (Research Memorandum Rechtspraak), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2021, p. 157.

⁵ Daar zijn niet steeds experimenten voor nodig, de methode van realistisch evalueren is een veel bruikbaar alternatief.

het congres centraal stonden in eerste instantie lijken bij te dragen aan het vertrouwen in de rechter kan dat misschien anders worden als gewekte verwachtingen niet worden waargemaakt. Aan de Universiteit Leiden doen we naast onderzoek naar het probleemoplossend vermogen van de rechter in micro-conflicten, ook onderzoek naar het toegenomen beroep op de rechter in macro-conflicten: klimaat, woningnood, opvang van vluchtelingen.⁶ Op een willekeurige dag waarop ik inspiratie zocht voor deze column,⁷ stonden er drie zaken in de krant waarin de rechter de doorslag had moeten geven in conflicterende maatschappelijke belangen: de energietoeslag voor studenten, de te hanteren afkapgrens voor stikstof en een zaak van Farmers Defence Force vanwege vermeende belastingen door D66 fractievoorzitter Paternotte. Het is belangrijk zich te realiseren dat de toename van het beroep op de rechter in grotere en kleinere zaken mede voortkomt uit het beperktere probleemoplossend vermogen van andere sectoren in de samenleving. De hulpverlenende en bestuurlijke instituties door voortdurende bezuinigingen op de publieke sector. De wetgever en de politiek door vergaande versplintering. Het vereist een collectieve inspanning ook het conflictoplossend vermogen van die andere instituties te vergroten. Onlangs

riep ook de voorzitter van de Raad voor de rechtspraak, Henk Naves, de politiek op zijn verantwoordelijkheid te nemen en zaken niet te snel over de schutting van de rechtszaal te gooien.⁸ Hoewel rechters zelf meestal bij hoog en bij laag blijven beweren dat ze in maatschappelijk gevoelige zaken niets anders doen dan in andere conflicten die aan hen worden voorgelegd, namelijk de wet interpreteren, wordt het risico dat hun uitspraken als subjectief of zelfs politiek worden gepercipieerd natuurlijk groter als de regels die ze moeten toepassen minder uitgekristalliseerd zijn en dus voor meerdere interpretaties vatbaar.

Mijn pleidooi is zeker niet de ambities van de rechtspraak bij te dragen aan maatschappelijke conflictoplossing terug te schroeven. Wel om nu heel snel het stadium van experimenteren te ontgroeien en robuust onderzoek te doen naar zowel (het gezag van) de rechter als werkzaam mechanisme, als naar de langetermijneffecten van rechtspraak die maatschappelijke conflictoplossing beoogt. Daarbij moet ook aandacht zijn voor de mogelijke negatieve effecten op het gezag van de rechtspraak. En ruimte om een terugtrekkende beweging te maken als blijkt dat deze de positieve effecten overstijgen.

⁶ Zie Conflictoplossende instituties op universiteitleiden.nl.

⁷ 6 april 2023.

⁸ Nieuwjaarsrede Henk Naves, te vinden op rechtspraak.nl.